

בס"ד פרשת וישב: האם יש לקרוע את הבגד כאשר תלמיד חכם נפטר

פתיחה

בפרשת השבוע נכתב (לז, לד) שהאחים שיקרו ליעקב שיוסף נפטר: וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׁמֹלֵתוֹ וַיִּשָּׂם שָׁק בְּמִתְגָּיו וַיִּתְאַבֵּל עַל-בְּנוֹ יוֹסֵף רַבִּים". המדרש מספר, שמפני שהאחים גרמו ליעקב לקרוע בגדיו, נפרע מהם הקב"ה, ובמצרים כאשר נמצא הגביע באמתחת בנימין קרעו בגדיהם. המדרש מביא דוגמאות נוספות לאנשים שגרמו לאחרים לקרוע את בגדיהם, ונפרעו מהם או מצאצאיהם:

"רבי פנחס בנו של רבי הושעיה אמר שבטים גרמו לאביהם לקרוע, ונפרע להם במצרים, ויקרעו שמלותם, יוסף גרם לשבטים לקרוע, ונפרע לבן בנו, ויקרע יהושע שמלותיו, בנימין גרם לשבטים לקרוע, איכן נפרע לו, ויקרע מרדכי את בגדיו, מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך נתקרעה נחלתו, חציו בעבר הירדן וחציו בארץ כנען."

בעקבות קריעת יעקב על יוסף, נעסוק השבוע בשאלת דיני קריעה על המת. נראה ראשית את מקור הדין, ומהיכן למדים שיש לקרוע. לאחר מכן נראה את המחלוקת האם כאשר נמצאים בפטירתו של אדם צריך לקרוע, וההבדל בין איש מהשורה, לתלמיד חכם, ולרבו המובהק. כמו כן נראה, שיש הבדל גדול בעניינים באלו בין הנאמר בגמרא למנהג בפועל.

שבעת הקרובים

מתי צריך לקרוע ולהתאבל? הדין הבסיסי, אותו כותבת הגמרא במסכת מועד קטן (כ"ב ע"ב) ופוסק השולחן ערוך (יו"ד שעד, ו) מתייחס לשבעה קרובים (אבא, אמא, אחות וכו'), עליהם חובה להתאבל מהתורה. דין האבלות, נלמד מכך שהתורה מתירה לכהן להיטמא אליהם למרות האיסור להיטמא למתים, ומכאן ששאר בני אדם גם חייבים להתאבל במקרים אלו.

בקרובים אלו חובה לקרוע בעמידה, הנלמדת מהפסוקים בספר שמואל ב' (יג, לא). שם מסופר, שכאשר דוד המלך שמע שבנו אבשלום מת, קם מעל כסאו וקרע את בגדיו. כמו כן חובה לשבת 'שבעה', הנלמדת מהפסוקים בספר עמוס (ה, י) המשווים בין חג לאבלות, וכיוון שחג אורך שבעה ימים הוא הדין לאבלות (ועיין יו"ד שצו, א. שם, ב).

בשעת פטירת אדם

בנוסף לאבלות על הקרובים, הגמרא במסכת מועד קטן (כה ע"א) כותבת בשם רבי שמעון בן אלעזר, שהנמצא בשעת פטירתו של אדם, אפילו אם הוא אינו קרובו - חייב לקרוע בגדיו. בטעם הדבר מנמקת הגמרא, שאדם שמת הוא כמו ספר תורה שנשרף, והרואה ספר תורה נשרף חייב לקרוע. נחלקו הראשונים בביאור הגמרא, מחלוקת המשליכה על הקריעה במות אשה וקטן:

א. **קטן ולא אשה:** אפשרות ראשונה העלה רש"י (טו ע"א בדה"ר), שכוונת הגמרא לומר שאותו הנפטר יכול היה ללמוד תורה, ולכן מיתתו היא כעין שריפת ספר תורה, שאי אפשר ללמוד בו לאחר שריפתו. לפי טעם זה כתב הרמב"ן (תורת האדם עמ' נא), הנמצא בשעה שאשה נפטרת אין לו לקרוע, כיוון שהיא לא חייבת בלימוד תורה, אך יש לקרוע על ילד קטן כיוון שיתחייב בעתיד בלימוד. ב. **אשה ולא קטן:** הרמב"ן (שם) תמה על רש"י, שהרי לא מסתבר שקורעים בשעת המיתה בגלל דבר שאולי יקרה בעתיד. משום כך פירש שהסיבה שקורעים בשעת פטירת הנפטר, היא בגלל המצוות שקיים וקידשו את גופו ההופכות אותו למעין ספר תורה. לפי תירוץ זה יש לקרוע על אשה, שהרי קיימה מצוות, ולא על קטן שאינו מחוייב במצוות. ובלשונו:

"מה שפירש רש"י שעדיין היה זה יכול ללמוד וכו'. כן כתב הרמב"ן בשמו בספר תורת האדם, וכתב עליו דקשה הדבר לומר שיקרעו על העתיד. ולי נראה שיש לומר כשם שקורעין עליה, כך קורעין על מקיימי מצותיה שבשריפתה אובדים מצוות כתיבתה, ובמיתת עושיה אובדים מצוות של מעשה, הילכך על כל אדם מישראל קורעין ואפילו על אשה."

ג. **אשה וקטן:** אפשרות נוספת המרחיבה ביותר העלה הרמב"ן (שם), שהסיבה שקורעים על מת, היא בגלל ההפסד הגדול והחרדה שיש ממותו של אדם, וכפי שיש הפסד גדול וחרדה בשריפת ספר תורה. לפי אפשרות זו, יש לקרוע בין על קטן ובין על אשה, כיוון שבשניהם הרגשה זו קיימת.

המנהג בפועל

למעשה פסק השולחן ערוך (יו"ד שם, ה) כדעה הסוברת שקורעים גם על אשה, ולא ציין מה דעתו ביחס לקריעה על ילד קטן. הש"ך (שם, ז) הוסיף בעקבות הב"ח, שהוא הדין שיש לקרוע במות קטן, אם כי כתב שלמעשה לא כך נוהגים, אלא אם כן למד כבר לפחות מקרא, שאז ייתכן שלכל השיטות בראשונים שראינו לעיל יש לקרוע עליו.

למרות דברי השולחן ערוך והש"ך בזמן הזה, רבים לא נוהגים לקרוע בשעת יציאת הנשמה למרות שהדברים הובאו ללא חולק. ביישוב המנהג כתב **בגשר החיים** (א, עמ' עג), שאם יצטרכו לקרוע את החולצה אנשים לא ירצו להיות בשעת מיתתו של אדם, וזכות הנפטר תגרע כי יש עניין שיהיו אנשים בשעת הפטירה ויסעדו אותו (עיין בדף לפרשת שלח שנה ב').

פטירת אדם כשר

דין נוסף שאינו נוהג בזמן הזה, הוא קריעה על אדם כשר. הגמרא (שם, כה ע"א) כותבת, שמי שלא בכה על אדם כשר שנפטר עונשו חמור - ומכאן נלמד שחובה להתאבל על מות אדם כשר. אין מחלוקת שיש לקרוע על אדם כשר גם כשלא נוכחים בשעת יציאת נשמה, שהרי אם יש לקרוע רק בשעת יציאת נשמה אין הבדל בינו לאדם רגיל שראינו לעיל. דנו הפוסקים מתי יש לקרוע:

א. **הבית יוסף** (יו"ד שם, ה) בעקבות **הראב"ד והרא"ש** פסק, שיש לקרוע רק כאשר נמצאים בשעת ההלוויה. אמנם, אם רק שומעים על פטירתו אין לקרוע, וכן פסק **בשולחן ערוך** (שם, ה). ראייה לדבריהם הביא הראב"ד מהגמרא (שם) הכותבת, שחכמים לא קרעו כאשר שמעו שמת רב ספרא, כיוון שסברו שיש לקרוע על פטירת רב רק כאשר למדו ממנו ישירות תורה.

הקשה הראב"ד, גם אם לא מדובר ברבם שלמדו ממנו תורה מדוע לא קרעו כאשר שמעו שמת?! והרי בכל זאת מדובר באדם כשר שיש לקרוע כאשר שומעים שנפטר! מכאן הסיק, שיש לקרוע על אדם כשר רק במקרה בו נוכחים בנוכחות המת בין המיתה לקבורה, ולא במקרה בו שומעים שנפטר. ובלשון הבית יוסף:

"וכתב איכא למידק, והא רב ספרא אדם כשר הוה והכל קורעים על אדם כשר ואפילו בחול המועד. והראב"ד מתרץ דהני

מילי באותם שעומדים בין מיתה לקבורה, אבל אלו החכמים לא היו שם בשעת פטירתו של רב ספרא ולאחר קבורה באו ואינם חייבים לקרוע באדם כשר."

ב. **הב"ח** (שם, ז) חלק על הבית יוסף, וסבר שיש לקרוע כאשר שומעים שנפטר אדם כשר, גם אם לא נמצאים בהלווייתו, וכן פסק **הש"ך** (שם, יב). הוא הסכים שמדברי הראב"ד עולה שחובה להיות בזמן ההלוויה כדי להתחייב בקריעה, אבל סבר שמדברי הרא"ש שהביא תחילה את דעת הראב"ד ואחר כך את דעתו, מוכח שהוא סובר שיש לקרוע גם בשמיעה בלבד.

מי נחשב אדם כשר

יוצא שלמסקנה, לדעת הבית יוסף החידוש בקריעה על אדם כשר שיש לקרוע בשעת הלוויה, גם אם לא נמצאים ביציאת הנשמה. ולדעת ב"ח החידוש שקורעים אפילו כאשר שומעים שנפטר כל עוד לא נקבר. נחלקו הראשונים, מי נחשב אדם 'כשר':

א. **המהר"ם מרוטנבורג** (מובא בטור י"ד שמ) סבר שכל אדם מהשורה נחשב כשר, ורק כאשר יודעים שהוא משומד, עובד עבודה זרה וכדומה הוא יוצא מחזקת כשרות. ב. **רבינו יונה** (שם) חלק וסבר, שאדם כשר נחשב רק מי שמחפש אחרי המצוות וגמילות חסדים. להבנתו אדם מהשורה אינו נחשב כשר, ויש לקרוע עליו רק אם נמצאים בשעת יציאת נשמה ממש.

למעשה נחלקו השולחן ערוך והב"ח גם במקרה זה. השולחן ערוך פסק כמהר"ם וב"ח כרבינו יונה, אך אין נפקא מינה למחלוקתם, כשם שאין למחלוקת הקודמת ביניהם האם רק הנמצא בשעת הלוויה צריך לקרוע. כפי שהעיר **הרמ"א** (שם, ו) בפועל סומכים על הר"ן הכותב, שגם על אדם כשר יש לקרוע רק בשעת יציאת נשמה ממש, וכאמור לעיל לא נוהגים לקרוע בשעת יציאת נשמה.

פטירת תלמיד חכם

בנוסף לחיובים שראינו עד כה, הגמרא כותבת שיש לקרוע על תלמיד חכם שנפטר. ההבדל בינו לבין אדם כשר שגם עליו קורעים הוא, שעל אדם כשר קורעים רק בין המיתה לקבורה, ועל תלמיד חכם קורעים עד שלושים יום מזמן המיתה. כיצד מוגדר תלמיד חכם? אין מחלוקת שעליו להיות בקיא בכל מקום בהלכה. דנו הראשונים, האם ישנם תנאים נוספים:

א. **המהר"ם מרוטנבורג** (שמחות סי' לה) כתב, שלא די בידע התורני של הנפטר, אלא צריכים גם לדעת משמעותיו. ראייה לדבריו הביא מהגמרא שראינו לעיל, הכותבת שאב"י נזף בתלמידים שלא קרעו על מיתת רב ספרא, שכן חכם שמת יש לקרוע ועוד ששמעותיו נמצאות כל יום בבית המדרש - משמע שצריך את שני התנאים.

ב. **הרא"ש** (ג, נט) חלק וכתב, שמכך שאב"י ציין שני טעמים, גם שהוא חכם שמת וגם שיודעים משמעותיו, מוכח שאין צורך בשני הטעמים, אלא די באחד מהם. כך פסק גם **הרמב"ם** (אבל ג, יא), שציין שנהוג שתלמידי חכמים קורעים אחד על השני גם כאשר חברים לא חידש להם דבר מיוחד, ואינו גדול מהם בחכמה. ובלשונו:

"חכם שמת הכל קרובו והכל קורעין עליו עד שמגלין את לבם וחולצין מימין, ובית מדרשו של אותו חכם בטל כל שבעה, וכבר נהגו תלמידי חכמים בכל מקום לקרוע זה על זה טפח, אף על פי שהן שווין ואין אחד מהם מלמד את חברו."

למעשה נחלקו **השולחן ערוך והרמ"א** (שם, ז). השולחן ערוך פסק כדעת הרא"ש, שעל כל חכם שמת יש לקרוע. הרמ"א חלק וסבר שההלכה כמהר"ם, שיש לקרוע רק אם יודעים משמעותיו. גם **הרב עובדיה** (יביע אומר ד, י"ד לה), למרות שבדרך כלל צעד בעקבות השולחן ערוך, כתב שבמקרה זה הלכה כרמ"א, שאם לא כן אין לדבר סוף, וכל יום יאלצו לקרוע חולצה.

אולם, כפי שהעיר **הש"ך** (שם, ז), אפילו חובה בסיסית זו לא מקיימים, ולא קורעים על תלמיד חכם שיודעים משמעותיו. הוא דחק ליישב, שבזמן הזה אין מציאות של תלמיד חכם שיודע הלכה בכל מקום, וכן פסק גם **הציץ אליעזר** (ה, מא). אולם, לא כולם קיבלו יישוב זה, ולדוגמא מדברי **הט"ז** (עב, ב) ו**הברכי יוסף** (ח"מ טו, ג) עולה שבעניינים אלו שייך דין תלמיד חכם.

פטירת רב

בנוסף לקריעה על תלמיד חכם, הגמרא במסכת בבא מציעא (לג ע"א) מספרת שקורעים גם על רבו המובהק. החידוש בקריעה זו, שקורעים אותה לעולם ויש לקרוע עד שמגלים את הלב, ובניגוד לתלמיד חכם שיש לקרוע רק תוך שלושים יום, ורק טפח. מי נחשב רבו? נחלקו הראשונים בעקבות התנאים בגמרא במסכת בבא מציעא (לג ע"א):

א. **הרמב"ם** (תלמוד תורה ה, ט) ורוב הראשונים פסקו כדעת רבי יוסי, שדי בכך שלימד אותו דבר הלכה אחד מחודש (דהיינו לא דבר שכתוב בספרים וניתן לפתוח ולראות) בשביל שייחשב רבו. הסיבה שפסקו כך היא, שרב ששת פסק כדעת רבי יוסי, וכן מסופר ששמואל קרע על אדם שלמד ממנו שמועה אחת.

ב. **המהר"ם מרוטנבורג** (שמחות עח) סבר שהלכה כרבי יהודה, שצריך שרוב חכמתו תהיה ממנו בשביל שייחשב רבו, כשם שבהלכות אבידה, בשביל שיעדיף את הצלת אבדת רבו על פני אבדת אביו - צריך שיהיה מדובר ברבו שלימד אותו רוב חכמתו. הוא דחה את הראייה משמואל, כיוון שטען שמדובר במנהג מקומי בבבל, שאינו מחייב את כל עם ישראל. ובלשונו:

"ולעניין אבידה במקום אביהן אין מחזירין עד שיהא רבו מובהק אלמא כר' יהודה הילכתא כדעולא. ונראה דהכי דייק מדקאמר אין מחזירין אלא לרבו מובהק כלומר דרוב חכמתו ממנו, אלמא דהכי הילכתא, והא דעומדים זה מפני זה וקורעין זה על זה אין זה אלא חומרא בעלמא שנוהגין כן."

כמו במקרה של פטירת חכם, נחלקו **השולחן ערוך והרמ"א** (שם, ח). השולחן ערוך פסק כדעה המחמירה, שכל מי שלמד ממנו שמועה אחת נחשב רבו. **הרמ"א** חלק וסבר, שרבו נחשב רק מי שלמד ממנו רוב חכמתו. עם זאת, גם הרמ"א מודה 'שגדול הדור' נחשב כרבו המובהק, גם אם לא למד ממנו את רוב חכמתו. מי נחשב גדול הדור? שאלה זו נתונה לפרשנות אישית.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...